

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

сміливо говорити про відповідність цього виду інструменталізму вимогам академізму, як його “продукту”, тобто оригінальному репертуару, відповідаю чому кращим стандартам камерно-інструментальної музики. У будь-якому випадку дефініція “українська баянно-акордеонна музика” уже відбулась і потребує подальшого мистецтвознавчого та педагогічного осмислення.

1. Басурманов А.П. Баянное и аккордеонное искусство. / Справочник. – М.: Сов. Композитор, 2003. – 240 с.

2. Давидов М.А. Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа). / М.А. Давидов. Підручник. – К., НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2005. – 419 с.

3. Давыдов Н.А. Методика переложения инструментальных произведений для баяна. – М., 1982. – 78 с.

4. Имханицкий М.А. История баянного и аккордеонного искусства: Учебное пособие. – М., РАН им. Гнесиных, 2006. – 520 с., с ил.

5. Квитка К. К изучению украинской народной инструментальной музыки. / Квитка К. Избр. Тр. В двух томах. – Т. 2. – М.: Сов. Композитор, 1973. – 423 с.

6. Сташевський А. Нариси з історії української музики для баяна. – Луганськ, 2006. – 156 с.

7. Янчак В. Джазові рецепції в репертуарному сьогоденні професійного баяніста. / Львівська баянна школа та її видатні представники. – Дрогобич, Коло, 2005. – С. 140.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2009

УДК 37:036 (092)

Світлана Салдан, кандидат мистецтвознавства,
асистент кафедри музичного мистецтва
Львівського національного університету
імені Івана Франка

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються погляди Р. Штайнера та В. Сухомлинського на роль музичного мистецтва у гармонійному вихованні особистості дитини.

Ключові слова: В. Штайнер, В. Сухомлинський, вальдорфська педагогіка, музичне виховання.

Постановка проблеми. Вітчизняна система освіти веде пошук нових можливостей розвитку педагогічної науки і практики на основі гуманістичних і культуральних пріоритетів. Важливою складовою у сучасному виховному процесі стає музично-естетичне виховання, значимість якого підкреслювали ще античні мислителі, які вважали його невід’ємним від системи гармонійного виховання молоді.

Сьогодні підвищується інтерес до надбання досвіду зарубіжних педагогів, спостерігаються спроби адаптації різних закордонних моделей гармонійного виховання дитини до сучасних культурно-історичних умов. Одною з таких моделей виховної системи, яка на практиці довела свою життєздатність і продуктивність, є вальдорфська педагогіка, яка існує в Європі більш

як 100 років. Її засновником був Р. Штайнер – відомий австро-німецький громадський діяч, автор значних досліджень у багатьох галузях науки, засновник антропософії. Значне місце у Штайнер-педагогіці відводилося музично-естетичному вихованню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічний феномен вальдорфської школи досліджувався Н. Абашкіною, О. Папач, Л. Масол, А. Пінським. Їх роботи присвячені розкриттю сутності визначальних ідей вальдорфської школи, вивченню окремих площин її діяльності та аналізу наукової спадщини Р. Штайнера. Деякі питання естетичного виховання висвітлено у докторській дисертації О. Іонові та кандидатській роботі В. Новосельської.

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Аналізуючи концептуальні положення Штайнер-педагогіки про роль естетичного виховання та музичного мистецтва, можна помітити, що її основні положення збігаються з поглядами видатного українського педагога В. Сухомлинського. Вивченню системи естетичного виховання В. Сухомлинського присвячені статті Г. Шевченко, Р. Сов'як, І. Наливайка, Е. Печерської.

Мета даної статті – розглянути точки зору Р. Штайнера та В. Сухомлинського на музичне мистецтво, як важливої складової у гармонійному вихованні особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. На початку ХХ ст. в Європі з'явився цілий ряд нових концепцій освіти й виховання дітей (М. Монтесорі, С. Френе, Ж.-О. Декролі, П. Петерсена тощо), серед яких особливу увагу привертає вальдорфська педагогіка. Вона була одним із різновидів втілення ідей вільного виховання і гуманістичним напрямом у педагогіці сучасності.

Штайнер ставив дуже конкретне педагогічне завдання: допомогти дитині в її духовно-душевному самовизначенні, створити максимальні умови для розвитку і закріплення її індивідуальності.

Розробивши антропософське (антропософія – релігійно-космологічна теорія про людську мудрість) вчення про єдність духовно-душевно-тілесного розвитку, Р. Штайнер намагався створити цілісну педагогічну систему, яка б охоплювала розумову, почуттєву, і вольову сфери, здібності до мистецтв, моральні переконання. Принципово важливим положенням була ідея поступального та цілісного розвитку дитини, яка розглядається як реалізація глибинних життєвих сил. У центрі уваги виховного процесу було не опанування дитиною суми знань і вмінь, а виховання людини, орієнтованої на навколишній світ, сприйнятливої до нового, здатного здійснювати усвідомлений вибір і брати на себе відповідальність за нього. Реалізація такої педагогічної мети створювала передумову для гармонійного розвитку особистості, включно з прихованими здібностями дитини, розкриття її неповторного образу.

Гуманістична спрямованість цієї педагогічної концепції полягає у відродженні принципу уваги до дитини, узв'язку внутрішніх і зовнішніх аспектів життєдіяльності, в єдності духу, душі і тіла.

У центрі уваги вальдорфської педагогіки – вільне виховання дитини, розвиток її фізично-духовної сутності, у якому найважливіше місце відводиться естетичному фактору, що пронизує

весь навчально-виховний процес. Досліджуючи фізіологічні, психологічні та душевні особливості розвитку дитини, Р. Штайнер прийшов до висновку, що емоційно-естетичні параметри музики сприяють формуванню в учнів відповідного світосприймання і світовідношення. Музика, згідно Р. Штайнера, – це ритм, який входить у людину, внаслідок чого вона неначе сама стає скрипкою чи роялем, оскільки внутрішні ритми у неї відтворюють те, що звучить у грі музичного інструмента. Таким чином, музичне переживання виступає як урівноваження слухового сприйняття, ритму дихання й пульсування серця. Оскільки ритми закладені у дитині від народження, то гармонія мистецтва відповідає природі сутності людини і неначе живить її впродовж усього життя. Цю ж теорію використав і Е. Жак-Далькроза у вченні про природну необхідність руху в поєднанні з музичними звуками, яке у подальшому стало фундаментом для експериментів у галузі рекреативного танцю та лягло в основу методів танцювальної терапії й створення школи ритмічної гімнастики.

Фундаментальний принцип вальдорфської педагогіки – художнє передусім інтелектуальному – виявляється як у побудові багаторічного шкільного курсу, так і в межах одного уроку.

Заняття естетично-художнього циклу, що охоплює музику, живопис, скульптуру, архітектуру, театр, евритмію (особливий вид мистецтва, – синтез думки і слова, кольору і музики, рухів тіла і душі) учні відвідують усі 12 років навчання. Заняття з музики у вальдорфській школі навчають школярів глибоко переживати власні настрої, емоційні стани, які викликані музичними образами, відчувати красу форми, інтонаційне багатство фактури, ритмічні переплетення. Основним акцентом цих занять є перенесення зовнішнього сприйняття на внутрішній світ дитини, що сприяє розвитку душевно-духовних процесів при формуванні особистості.

Навчання охоплює різні види музичної діяльності учнів (спів, гра на інструментах, слухання класичної музики різних жанрів і стилів, тощо). Уже початкові заняття вчать дітей слухати музику, розрізняти і добувати звуки, імпровізувати на простих інструментах і приладах – металофоні, ксилофоні, дзвониках, флейті тощо. Вважається, що учні, особливо початкового етапу навчання, повинні слухати тільки “живу” музику (прослуховування записів рекомендується тільки з 7 класу).

У вальдорфській педагогіці, у зв'язку з ефективністю впливу музичного виховання на

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

розвиток почуттів і волі дитини, велика увага надається ритмічності чергування слухання і виконання музики, а також співу і слухання музики; вважається: їх взаємодія гармонізує душевний стан людини [4, 41]. На кожному занятті є різні види музичної діяльності: у молодших класах – обов'язково в ігровій формі, ритмічно-музична гра, (як продовження мовної гри, яка може включати у себе мовну й співочу роботу), виконання інсценованих пісень, хороводи, музична грамота, яка подана через втілення образів у русі. Спільними для цих видів робіт є: постійна присутність елементу ритму, танцювальних рухів, театралізація. Сольні навички, у підсумку, результативно впливають у спільну справу всієї школи: музичне оформлення свят протягом року, шкільні концерти, музичний театр тощо. Підбирає музичний матеріал учитель, хоча й існують твори, які традиційно виконуються на святах. Як правило, це – старовинна органна та лютнева музика, п'єси віденських класиків. Щодо творів композиторів-романтиків, то вони використовуються рідко, як і джазові. Сучасна музика звучить переважно як емоційно-естетичний звуковий фон уроків художньої праці, або у позаурочних формах роботи. Вальдорфських учнів, таким чином, намагаються позбавити “непередбачуваних несподіванок” у навчанні, що, як вважав Штайнер, урівноважує психіку дитини, тобто переважає певна заданість, ритмізованість навчально-творчого процесу, “коли негативним емоціям немає звідки виникнути” [3, 16].

Співають школярі з перших днів свого перебування в школі. Для розвитку почуття ритму обирають пісні, які діти готові часто слухати або наспівувати. Перевага надається співу а capella. На уроках музики викладачі прагнуть до того, щоби навіть “не музикальні” діти співали, але дитина може і взагалі не співати, а довгий час тільки слухати пісні. Для співу особливе значення мають рухи рук, всього тіла, такі, наприклад, як рухи птаха, що летить, тварини, що стрибає, вітру, тощо. Вважається, що поступово приводячи рухи до зовнішнього спокою, внутрішньо відроджуючи їх у співі, можна позбутися фальшивого співу. Всі вказівки повинні виступати у вигляді реального образу.

У вальдорфській школі вважається: здібності, які учень розвиває у мистецтві, благотворно впливають й на інші компоненти навчання. Цікаво, що предмети природничо-математичного циклу також викладають на образно-естетичній основі. На будь-якому уроці можна почути спів учителя та учнів. Використання музики, співів при викладанні іноземних мов дає змогу створити

відповідну навчальну атмосферу, завдяки якій дитина вмить запалюється від одного звучання й музики іншої мови. У результаті діти легше сприймають і засвоюють іноземну мову, її звуки, ритм, інтонації, наголос тощо.

Вивчення фізики діти починають з акустики, з явищами якої спочатку знайомляться на уроках музики. На уроках співають народні пісні різних країн світу, часто пов'язані з епохами історії, географії, на уроках релігії виконують псалми тощо. Ці заняття розвивають розуміння й відчуття явищ природи, культури спілкування, історичний, географічний, етнографічний світогляд.

У Штайнер-педагогіці вважається повністю хибним уявлення про те, що музичне виховання необхідне тільки дітям, які є музично обдарованими. Власне, музичні здібності є у кожної дитини, хоч в деяких вони знаходяться досить глибоко, проте їх можна виявити та розвинути, якщо підійти до цього з любов'ю [5, 41]. Індивідуалізація викладання у вальдорфській педагогіці полягає не в поділі учнів згідно їх обдарованості за різними потоками, а в підготовці вчителя до уроку. Вважається, що низькі успіхи не є наслідком відсутності обдарованості, а часто зумовлені відсутністю мотивації у навчанні. Школярі мають складати музичну ілюстрацію, зробити свій малюнок до описаного тексту (це стосується будь-якого предмету), і це вважається набагато дієвішим та цікавішим, ніж заучувати, створений кимось, текст.

Музичне виховання як невід'ємну частину формування духовної культури школярів та важливою ланкою всієї системи виховання у школі вважав В. Сухомлинський. Музичне мистецтво – це унікальний засіб: “...який має надати емоційного та естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Пізнання світу, почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, є по суті, основою емоційної, естетичної, моральної культури” [1, 553].

Український педагог розглядав музику у контексті всієї культури і тому пропонує струнку систему музичного виховання дітей, метою якого є не виховання музикантів-професіоналів, а людей. Як і Штайнер, основне завдання музично-естетичного виховання він бачив не у вихованні окремих талантів, а у тому, щоб усі учні любили музику, щоби для всіх вона стала духовною потребою. Без музичного виховання, на думку

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

В. Сухомлинського, не може бути повноцінного розвитку дитини, оскільки музичне виховання – основа культури людини. Музичне мистецтво таке ж сильне джерело пробудження, формування й розвитку естетичних почуттів дітей, як і слово вчителя. Але переваги музичного мистецтва полягають у тому, що його сфера його дії починається там, де закінчується дія слова. Те, що неможливо передати словом, передається гармонією барв, звуків, ритміки. Це надзвичайно могутній засіб творчих сил людини.

Щоб музика стала невід’ємною частиною життя дітей педагог називає чинники, які сприяють заглибленню занурення дитини у світ музики. Головною умовою педагог вважає спілкування з природою. Природа – це фон, завдяки якому дитина відчуває красу музики, це засіб реальних та музичних вражень. (У Штайнерівських школах також важливе місце відводиться природному оточенню). Такі враження діти можуть отримати не тільки на природі, а й у кімнаті казок, куточку мрій, у кімнаті музики, але, при цьому, на думку В. Сухомлинського, надзвичайно важливим є відповідне естетичне оформлення, яке повинне допомагати дітям слухати й розуміти музику.

У школі, де працював В. Сухомлинський, приділялася однакова увага як прослуховуванню музичних творів, так і осягненню “музики природи”. Головне завдання, яке ставилося при цьому педагогом, – викликати в учнів позитивні естетичні почуття у процесі сприймання твору мистецтва, сформувати переконання, що краса художнього твору має свої джерела у навколишньому світі. Український педагог вважав, що розуміння зв’язку музики з життям є необхідною умовою для активного сприйняття музики дітьми. Згідно його рекомендацій, перед знайомством учнів із програмними музичними творами необхідно дати їм можливість відчути чарівну музику природи, яка є найважливішим джерелом емоційного забарвлення і слова, ключем до розуміння і переживання краси мелодії. Такі поради мають теоретичну і практичну цінність, оскільки вони дають можливість підготувати учнів до сприймання мистецтва в асоціативному відчутті до навколишнього світу. Діти, слухаючи музику, розпізнають виконавців “природного оркестру” і разом з учителем знаходять схожі тембри та відтінки, притаманні музичним інструментам.

Сухомлинський звертає увагу на важливість психологічної установки, без якої слухання музики не може обійтися, оскільки сприяє виробленню навиків емоційного відношення до музики.

Поетичне слово і музику педагог називає одним із найдієвіших факторів естетичного виховання, розуміючи їх органічну художню єдність, вираженою найкраще у народній пісні. Він підкреслює, що рідна пісня розкриває перед дітьми слово рідної мови як безцінне духовне багатство народу. На думку педагога, “мелодія і слово пісні є могутньою виховною силою, яка розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання [1, 189].

Сухомлинський вважав музику мовою почуттів, оскільки, на його думку, мелодія передає їх найтонші відтінки. Без музики виховання не може бути повноцінним. Видатний педагог вважав, що, ознайомлюючи учнів із загальнолюдськими надбаннями музичного мистецтва, вчитель тим самим доносить до їхньої свідомості все найцінніше, що є в кожного народу.

Однією з фундаментальних проблем, піднятих Сухомлинським, є питання виховання інтересу до музики, захопленості нею. Зробити спілкування з музикою духовною потребою школярів, навчити дітей розуміти музику – означає розбудити до неї інтерес. Педагог підкреслював, що навчальний процес, а особливо музичні заняття, потрібно будувати на інтересі та збудженні бажання вчитися, оскільки джерело бажання вчитися – в самому характері дитячої розумової праці, в емоційному забарвленні думки, в інтелектуальних хвилюваннях. І якщо це джерело виснажиться, ніякими прийомами не примусити дитину сидіти за книжкою.

Сухомлинський вбачав, що це може бути реалізовано з допомогою підбору музичних творів для слухання дітям з яскравими, зрозумілими їм образами оточуючого світу: образи природи чи казкові мелодії, будь-який музичний твір (педагог, зокрема, надавав перевагу музиці П. Чайковського, Е. Гріга, та українській народній пісні) повинен слухатися місяць, щоби, з одного боку, не притуплялась новизна сприйняття, а з іншого – діти мислили музичними образами, висловлювали свої почуття і настрої. А також необхідно якнайбільше проводити бесід з дітьми про музику, адже саме розмова, поміж прогулянками на природу, створює потребу у дитини слухати музику й отримувати насолоду від неї.

Варті уваги рядки В. Сухомлинського про шкідливість перенасичення дітей музичними враженнями, про потребу тактовного підходу вчителя до коментування музичного твору.

Як і Штайнер, В. Сухомлинський вважав, що музика пробуджує фантазію дитини, загострює сприйняття навколишнього світу, поглиблює

МУЗИЧНО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Р. ШТАЙНЕРА ТА В. СУХОМЛИНСЬКОГО

уявлення про предмети та явища, тобто активізує творчі сили розуму і є одним з важливих засобів пробудження інтересу до навчання, що сприяє застосування активних методів роботи на уроці, активізації розумової діяльності учнів під час занять. Обидва педагоги вважали, що без музичного виховання не можливий повноцінний розумовий розвиток дитини. Із багаторічного досвіду спостережень педагог зробив висновок, що музика пробуджує енергію мислення навіть у найінертніших дітей: “Здавалося, вона впливає в клітини мислячої матерії якусь чудодійну силу” [1, 66]. Таким чином, музичне мистецтво здатне не лише прилучати людину до світу прекрасного, не лише сприяє вихованню її високих моральних якостей, але й формує логіку думки, творче мислення.

Передбачаючи невинний науково-технічний розвиток, а в ньому й звуковідтворюючих засобів, В. Сухомлинський застерігав від шкідливого й неправильного їх застосування. Особливо нездорово він вважав велику кількість стихійних музичних впливів, що може привести до виховання вульгарних споживачів естетичних вражень. Він при цьому зазначає, що це проблема не тільки естетичного, а й морального значення.

Сухомлинський був глибоко переконаний, що спілкування дитини з музикою підіймає її на такий рівень культури, який не може бути досягнутий ніякими іншими засобами. Уся система музичного виховання українського педагога направлена на морально-естетичний розвиток дитини, його душевного благородства, доброти, сердечності й на цій основі на ствердження прекрасного у самому собі.

Висновки. Життя підтвердило правильність цих думок та ідей видатного педагога щодо музично-естетичного виховання. Усе більше вчених звертає увагу на необхідність гуманізації освіти та на необхідність повернення народів тих надбань, які в силу історичних причин були незаслужено вилучені з арсеналу музично-

педагогічної науки. Як заповідь звучать слова Сухомлинського: “Душа дитини – це душа чутливого музиканта. У ній – туго натягнуті струни, і якщо ви зумієте торкнутися їх – задзвенить чарівна музика” [1, 72].

Тож, бачимо, що педагог-гуманіст В. Сухомлинський висловлював чимало поглядів, які багато у чому співпадали з педагогічними концепціями Заходу, вступав у творчий діалог з ними, реалізовував оригінальні ідеї, можливо, не знаючи про те, що в нього є однодумці у різних кінцях світу.

Наскрізна естетизації навчання дітей та велика роль музичного мистецтва в цьому процесі у педагогіці Р. Штайнера, співзвучні музично-естетичним поглядам українського педагога. В. Сухомлинський поглибив вчення Р. Штайнера, який не акцентував увагу щодо застосування національних традицій в учбовому процесі, пропонуючи певну універсальну систему музичного виховання.

Ідеї українського вченого вирости на національному ґрунті і є надзвичайно актуальними для нашого сьогодення, коли вітчизняна школа опинилася на шляху пошуку нових ідей, варіантів розвитку власної педагогічної системи. Поєднання кращих здобутків європейських педагогічних систем та досягнення великих педагогів нашого краю дозволять вітчизняній науці віднайти свій природний шлях в гармонійного розвитку особистості.

1. Сухомлинський В. *Вибрані твори: в 5 т.* – К.: Рад.шк., 1976-1977. – Т.3

2. Штайнер Р. *Духовное обновление педагогики: пер. с нем.* – Парсифаль, 1995. – 256 с.

3. Штайнер. *Избранные труды.* — Тель-Авив: Воспитание, 1986. – 720 с.

4. Штайнер Р. *Искусство воспитания. Методика и дидактика.: Пер. с нем.* – М.: Парсифаль, 1996. – 176 с.

5. Штокмайер К., Штайнер Р. *Материалы к учебным программам вальдорфских школ: Пер. с нем.* М.: Парсифаль, 1995. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d a b

Джерела мудрості

“Отже, якщо є у тебе розум, вчися чому-небудь, бо розум без умінь – тіло без плаття або людина без особи адже сказали: освіта – обличчя розуму”.

*Коменський Ян Амос
чеський педагог, філософ*

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d a b